

Szerbia társadalmi-gazdasági állapota a 21. század elején

Jövőbeni gazdaságpolitikai lehetőségek

Szerbia az Európai Unió tagjelölt országa, az integrációs folyamat résztvevője. A tanulmányban azt mutatom be, hogy milyen társadalmi és gazdasági helyzetkép jellemzi ezt a nyugat-balkáni országot – amennyiben helytálló-nak tekintjük az uniós terminológiát. A gyakran alkalmazott mutatók nem kellően komplexek, egy unióba lépő ország társadalmi szintű elemzése is elengedhetetlen. Az EU ugyanis mára egy olyan érték- és jogközösséggé vált, ahol egyre nehezebb a tagállami különbözőségeket képviselni és tartósítani. Ez nemcsak gazdasági mutatókra, hanem kulturális és társadalmi vonatkozásokra is igaz. Ezzel összefüggésben arra is ki kell térnünk, hogy a jövőben milyen kilátások fogják jellemezni déli szomszédunkat ezeken a területeken. Ilyen módon vizsgálatunk végén nem feltétlenül jutunk olyan következtetésekre, mint amelyeket általában a nemzetközi szervezetek kutatóintézetei alkotnak. Ennek fényében a gazdaságpolitikai eszközök megválasztása is változhat.

BEVEZETÉS

Tanulmányomban Szerbia jelenlegi társadalmi és gazdasági helyzetének bemutatását végzem el. Ezt a Balkán-félszigeten elhelyezkedő államot meglehetősen nehéz gazdasági feltételek/körülmények közt találta a válság, mert az előző évtized háborúi után a térségben megkezdődött az igencsak hosszúnak ígérkező felzárkózás, ezt azonban gátolja a reálgazdasági recesszió. Az utóbbi években folytatott fegyelmezett, bizakodásra okot adó fiskális politika sem tartható fenn ilyen körülmények között, ez is nehézségek forrása lehet a jövőben.

[1] Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, PhD hallgató (pintert@sze.hu).

A dolgozat két nagyobb szerkezeti egységre osztható. Az első fejezetben (in medias res) a makrogazdasági teljesítmény fontos mutatószámainak alakulását mutatom be az utóbbi éveket tekintve, különös figyelmet fordítva a válság okozta hatásokra. A fiskális pozíciókra is koncentrálok, valamint a külső adósság finanszírozására. Ezt pedig a nyugat-balkáni országok mindegyikére – így Szerbiára is jellemző – folyó fizetési mérleg (és nemzetközi fizetési mérleg) deficit problematikájának tárgyalásával is kiegészítem. Ehhez a részhez kapcsolatosan az ország hivatalos fizetőeszközének, a dinárnak az euróval szembeni árfolyamalakulására is figyelmet fordítok.

A munka második, nagyobb fejezetében pedig az ország regionális különbségeit mutatom be, amely nem meglepően erőteljes polarizáltságot mutat. Az északi régiók és Belgrád környéke meghatározzák a gazdasági teljesítményt és vonzzák a munkaerőt, a déli, délkeleti területek pedig kifejezetten leszakadó területeknek minősíthetők. Az előbbi területi differenciálódás nem szerb sajátosság, ugyanis valamennyi posztszocialista országban megfigyelhető – a centralista gazdaságpolitika következtében – a főváros kiemelkedő társadalmi-gazdasági fejlettsége.^[2] Az ilyen gazdasági sűrűsödések jelentős mértékben képesek megakadályozni egy adott országban a kiegyenlített térszerkezet kialakulását.^[3] Déli szomszédunk vidéki területeinek nagyvonalú bemutatására pedig azért vállalkoztam, mert ilyen módon árnyaltabb képet tudok festeni annak társadalmi helyzetéről.

Azt a fejezetek előtt fontos megjegyezni, hogy bizonyos adatokhoz való hozzáférés nehéz Szerbiával kapcsolatban, a rendelkezésre álló információk megbízhatósága, következetessége és értelmezhetősége pedig kétséges, hiszen igen nagy változáson esett át az ország az utóbbi két évtizedben. A gazdasági élettel kapcsolatos adatok hiánya a szakirodalomban ismert jelenség.^[4] Elsősorban a területi és politikai áttrendeződésre gondolok itt, amelynek során a hajdani Jugoszlávia területének (és lakosságának, hozzávetőlegesen gazdasági potenciáljának) nagyjából egyharmadát teszi ki a mai Szerbia.^[5] Mivel az EU-s integráció az

[2] Borzán A. (2005): *Centrum és periféria regionális szintek a magyar-román térszerkezetben belül*. Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés konferencia előadásai, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs. 87-95.

[3] Szabó D. R. (2014/b): *Policentrikus Magyarország: Problémák és lehetséges stratégiák. Kulturális és társadalmi sokszínűség a változó gazdasági környezetben*. International Research Institute, Komarno. 18-25.

[4] Tóth, G. (1993): *Japanese Business Activity from a Hungarian Point of View*. Acta Oeconomica, 45. 401-420.

[5] A CIA World Factbook adataival számolva. Nem véletlenül viszonyítottam a mai országot a régi Jugoszláviához, így hasonló arányú veszteségekhez jutunk, mint amilyenek a hajdani Magyarországot érték az első világháborút lezáró békeszerződés következtében, azt is tudjuk, hogy milyen következményekkel járt egy ilyen esemény a következő években. Nem lehet persze megfeledezni a jelentős különbségekről sem a két eseményt tekintve (pl. az államok fennállásának időtartama, létrejöttük körülményei). A legnagyobb problémát talán az jelenti, hogy Jugoszlávia föderatív állam volt, nehezen értelmezhető a jugoszláv nemzet fogalma.

egyik legfontosabb kérdése a szerb politikai életnek, ráadásul jelentős támogatásban részesül az ország a közösség és ahhoz kapcsolódó szervezetek (például EBRD) révén, egy-két ponton ezt a területet is érintenem kell, bár a tartalmi korlátok miatt ezt röviden teszem meg.

Nagy-Jugoszlávia fölbomlása és a Milosevics-rendszer bukása után 2003-tól Szerbia és Montenegró alkotott egy államszövetséget, melynek részét képezte természetesen Koszovó is. Montenegró ebben az időszakban konföderatív társállama volt Szerbiának, Koszovó viszont integráns részét képezte, hajdani autonóm tartományként kezelte a kormányzat, mindezek mellett pedig ENSZ-békefenntartók tartózkodtak Koszovóban. 2006-ban Montenegró népszavazással független állammá vált, ezt a döntést Szerbia is elfogadta. 2008 februárjában Koszovó kikiáltotta függetlenségét, amelyet Szerbia azóta sem ismert el. Mindez a politikai és társadalmi jelentőségén túl azért is játszik fontos szerepet jelen tanulmányban, mert Koszovót Szerbia a statisztikai közleményeiben is integráns részként feltünteteti, adatokat viszont nem rendel a tartományhoz. Ezek a körülmények befolyásolták a fellelhető adatok minőségét és mennyiségét is, valamint torzíthatják Szerbia gazdasági teljesítményét.

A MAKROGAZDASÁGI TELJESÍTMÉNY ALAKULÁSA

Az utóbbi években a gazdasági növekedés viszonylag kedvező pályán volt Szerbiában. Az olyan országokban, amelyekben például egy háború következtében jelentős visszaesés tapasztalható, jellemzően kialakul egy újjáépítési szakasz, amelynek hatására erőteljes a GDP-dinamika. Ez a hatás mindaddig kitart, amíg el nem éri a gazdaság azt a fejlettségi szintet, amelyet elérhetett volna töretlen fejlődéssel (tehát nem a háború előtti szintet).^[6] A háború (és a rendszerváltozás) által okozott visszaesés akkora volt, hogy az EBRD adatai alapján mostanában sem érheti el a gazdasági kibocsátás az 1989-es szintet.^[7] Ennek fényében, valamint a térség többi államához mérten tehát nem mondható kiugrónak az a gazdasági növekedés, amelyet a következő táblázat adataiból olvashatunk le.

[6] A gondolatmenet Erdős Tibor nevéhez fűződik.

[7] EBRD, Transition Report 2012 adatai alapján.

1. táblázat: Főbb mutatók a makrogazdasági teljesítmény mérésére (2002–2010)

Év	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
GDP (milliárd dollár, nominális)	15,10	19,67	23,71	25,23	29,33	39,39	48,83	42,97	38,92
GDP növekedési üteme (reál)	3,90	2,40	8,30	5,60	5,23	6,90	5,52	-3,00	n.a.
Egy főre jutó GDP (PPP, dollár)	6511	6830	7617	8315	9069	10021	10805	10577	10808
Egy főre jutó GNI (PPP, dollár)	6610	6920	7710	8410	9310	9980	11240	11530	n.a.
GDP deflátor (2002=100)	100,00	113,71	127,99	147,73	163,65	179,62	201,30	221,43	232,65
Inflációs ráta (HICP, %)	19,50	11,70	10,10	17,27	12,67	6,50	12,43	8,11	4,65

Forrás: IMF, World Economic Outlook (WEO), 2014 április.

A gazdasági növekedési ütemet illetően azt lehet mondani, hogy 2009-ben már recesszióba süllyedt a szerb gazdaság, pedig a mostani válság inkább a fejlett országokban járt gazdasági visszaeséssel, a többi országban jellemzően csak a növekedési ütem csökkent. A jelenség által egyik legnagyobb mértékben érintett terület a gazdaságban az építőipar, ahol jelentős mértékű segítséget nyújthatnak a különféle állami támogatási, illetve hitelezési programok.^[8] Hasonló helyzettel találkozhatunk a közép-európai régió többi országaiban is, így a Visegrádi Négyek országcsoport esetén is.^[9] Az egy főre jutó GDP és GNI értéke közt nincs túlzottan nagy eltérés. Meglepő, hogy a GNI egy év kivételével meghaladja a GDP értéket, ez nem jellemző egy felzárkózó országban. Az itt tapasztalható (túlzottan) kis különbség oka minden bizonnyal abban áll, hogy kevés külföldi illetőségű vállalat működik az országban, valamint elég nagy számban dolgoznak külföldön szerb munkavállalók, ők külföldön realizálnak jövedelmet, de hazai illetőségűek (rezidensek).

[8] Szabó, D. R. (2014/a): *Állami programok építőipari vállalkozásokra gyakorolt várható keresletnövelő hatásai*. The Publications of the MultiScience XXVIII. MicroCad International Multidisciplinary Scientific Conference. Miskolc.

[9] Csiszárík-Kocsir, Á. – Fodor, M. – Medve, A. (2013): The context of the macro data and the characteristics of the General Government in Central Europe. In: Yan Han (ed.): *International Proceedings of Economics Development and Research*. Economics, Marketing and Management. Vol. 59. IACSIT Press. 195–199.

Az inflációs ráta értékében jelentős (bár nem töretlen ütemű) csökkenés következett be, az évtized elején még hiperinfláció volt az országban, aztán dezinflációs folyamat ment végbe. A válság idején az infláció a 4,6%-os értékre csökkent, hasonlóan reagáltak a fejlett országok inflációs rátái is a válságra. A szerb nemzeti bank az inflációs célkövetéses rezsimek közé tartozik, azt lehet elmondani, hogy a jegybank politikája eredményes volt az évtizedben. Az utóbbi félév havi adataiban már 9% körüli értékek is felbukkannak a fogyasztói árak alakulását illetően, ezek magasnak mondhatóak a felfelé igazított inflációs célkitűzés ismeretében. A jövőre nézve viszont veszélyt hordoz magában az, hogy a termelékenységi ütemnél sokkal gyorsabban nőttek a bérek, ez pedig arra enged következtetni, hogy inflációs nyomás nehezedhet a jövőben a szerb gazdaságra.

2. táblázat: Társadalmi és gazdasági fejlettségi mutatók Szerbiában (2003–2012)

Év	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Adósság/GDP (%)	63,76	50,94	50,69	40,09	31,17	26,87	34,02	43,47	45,97	59,04
Foglalkoztatási ráta (%)	55,3	53,40	51,00	49,80	51,50	53,70	50,40	47,18	45,37	45,29
Munkanélküliségi ráta (%)	16,00	18,50	20,80	20,90	18,10	13,63	16,10	19,18	22,95	23,93
Inflációs ráta (%)	9,90	11,40	16,20	11,70	6,50	11,70	8,40	6,50	11,00	7,80
Export és import átlaga a GDP-hez képest (%)	34,66	38,15	38,07	41,48	43,54	44,81	38,35	44,51	44,78	48,76

Forrás: Eurostat.

A második táblázat arra mutat rá, hogy déli szomszédunk fontosabb makrogazdasági mutatóiban nem figyelhető meg kiemelkedőnek mondható trend, tendencia. Az adósságráta kedvezőtlen újraemelkedése, a foglalkoztatási ráta rendkívül alacsony és csökkenő mértéke, a magas munkanélküliség kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzetképet tár elénk.^[10] Egyedül az inflációs ráta stabilizálódása és a gazdaság nyitottabbá válása (az export és import összesített átlaga a GDP-hez képest egyfajta világgazdasági integrálódási fokot leíró mutató az Eurostat értelmezésében) számít kedvező fejleménynek a főáramú gazdasági értelmezési narratíva szempontjából.

[10] A nyugat-balkáni államok kedvezőtlen munkaerő-piaci és társadalmi helyzetéről ad áttekintő képet Clarence és Campestrin 2010-es munkája.

A statisztikai adatok alapján azt lehet megállapítani, hogy fegyelmezett fiskális politikát folytattak Szerbiában az utóbbi években. A központi költségvetési deficit a 2003-tól tartó időszakban végig 5 % alatt volt, 2005-ben szufficites volt a költségvetés.

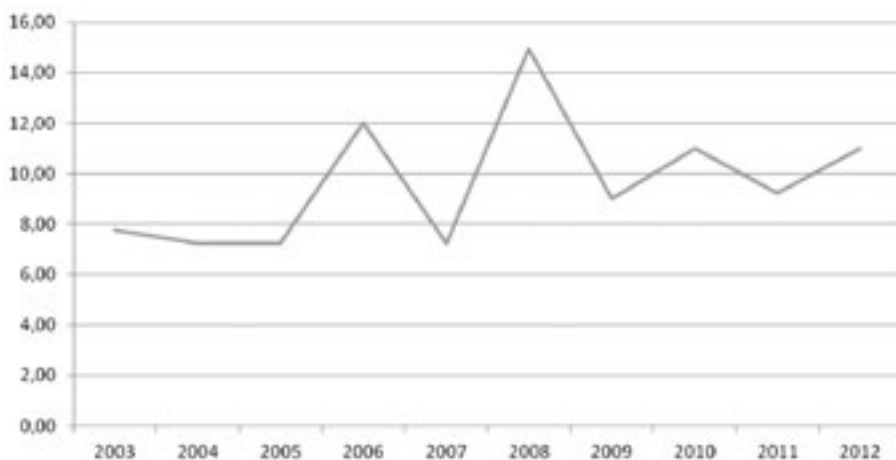
3. táblázat: A centralizációs és redisztribúciós hányad alakulása Szerbiában (2005–2012)

Év	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Centralizációs hányad	0,25	0,25	0,24	0,23	0,23	0,22	0,23	0,23
Redisztribúciós hányad	0,23	0,24	0,24	0,25	0,27	0,26	0,27	0,25

Forrás: Szerb Nemzeti Bank.

A centralizációs és redisztribúciós hányad egymáshoz viszonyított aránya is rámutat arra, hogy a válság hatására többet kellett költenie a kormánynak, a bevételi oldalon pedig nem tudtak elegendő mennyiségű forrásra szert tenni, hogy fenntartsák az egyensúlyt. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy a két mutató értéke a 2012. évben sem tért el jelentősen egymástól. Emellett az is fontos, hogy óvatossággal kell kezelni ezeket az értékeket a jelentős összegű Európai Uniósi transzferekre és EBRD projektekre való tekintettel.

1. ábra: Az EKB alapkamat és a szerb jegybanki alapkamat közti kamatkülönbség alakulása (százalékpontban)

Forrás: Európai Központi Bank és Szerb Nemzeti Bank.

Igaz, hogy az államadósság finanszírozása kamatterheinek alakulását a német 10 éves állampapírok és az adott állam 10 államkötvényeinek különböztével szokták gyakran bemutatni, erre az időtávra vonatkozóan a szerb adatsor azonban igen hiányos volt, ezért döntöttem az EKB és a szerb jegybank irányadó alapkamatának összevetése mellett. Az adott terület vizsgálatához nem teljesen megfelelő közgazdasági értelemben ez a módszer, az alapvető kamatszintek közti különbségekre azonban rámutat. Látható, hogy a kamatkülönbség a 2008-2009 fordulóján érte el maximumát, ekkor 17,75% is volt a szerb alapkamat. Az ezt követő időszakban mindkét bank kamatsökkentésbe kezdett, az igen magas bázis miatt azonban sokkal nagyobb mértékű volt a kamatsökkentési ütem Szerbiában, ezért csökken az időszak folyamán 8 százalékpont alá a különbség.

Az összes nyugat-balkáni országban, így Szerbiában is jelentősen deficitese az ország folyó fizetési mérlege és a nemzetközi fizetési mérlege. A kereskedelmi mérleg negatív egyenlegének van erre a legnagyobb hatása, annak ellenére, hogy az utóbbi években javult ennek a mérlegnek a pozíciója. A GDP %-ában mérve az időszak folyamán nőtt a folyó fizetési mérleg hiánya, ennek a mértéke 2009-ben viszont jelentősen javult, „mindössze” -7% volt.

A szerb dinár dollárral és euróval szembeni árfolyamának alakulása szintén meghatározó az egyenleget illetően, azt láthatjuk, hogy a válság hatására 2013-ra mindkét devizával szemben gyengült a dinár. Az éves átlagos értékek alapján azt lehet elmondani, hogy 2007-ről 2009-re 16-18%-kal gyengült a dinár a két devizához viszonyítva. Ha rövidebb időtávon, precízebb adatokkal vizsgálódnánk, akkor kb. 25%-os árfolyamgyengüléssel is találkozhatnánk. Az ide tartozó adatokat tartalmazza a következő táblázat.

A külső adósság, valamint a fizetési mérleg deficitjének finanszírozása szempontjából is meghatározó a szerb dinár dollárral és euróban szembeni keresztárfolyama. Ha a 2008 derekától a 2010. év végéig tartó időszakban szemügyre vesszük a két kiemelt devizával szembeni árfolyamát (közvetett árfolyamjegyzés), akkor azt láthatjuk, hogy mindkettővel szemben gyengült a szerb fizetőeszköz. A dollárral szembeni árfolyam esetén nagyobb a volatilitás, mint az euróval szembeni esetén. Ha számszerűsíteni szeretnénk a gyengülés mértékét, akkor azt mondhatjuk, hogy 2008. év vége és 2010 közt volt olyan havi átlagadat, amely szerint a dollárral szemben 35,7%-kal, az euróval szemben 26,1%-kal gyengült a dinár. A dollár árfolyamának változása tehát nemcsak nagyobb volatilitást mutatott, hanem nagyobb mértékben erősödött is a dinárhoz képest.

2. ábra: A szerb dinár euróval szemben jegyzett árfolyama (2008–2014)

Forrás: Európai Központi Bank és Szerb Nemzeti Bank.

2011 őszét követően a térség többi devizájához hasonlóan erőteljesen leértékelődött a szerb dinár az euróhoz és egyébként a dollárhoz képest is. 2012 szeptembere óta egy gyenge, de többé-kevésbé stabil szinten tartózkodott a dinár 2014 májusáig. Megjegyzem, hogy az utóbbi idők leginkább erőteljes árfolyammozgása (az előbb említett gyengülés) erőteljesen politikai indíttatású volt, hiszen ebben az időszakban zajlottak az EU-csatlakozás szempontjából olyan fontos Szerbia és Koszovó közti politikai párbeszéd előkészületei, kezdeti lépései.

Magyarországgal kapcsolatban is gyakran emlegetik, hogy a legfontosabb külkereskedelmi partnerországokban tapasztalható gazdasági fellendülés kedvezően hat a növekedésre, sokan reménykednek abban, hogy az exportpiacok által támasztott kereslet igen kedvező hatással lesz a magyar makro pályára. Erre nagy szükség is lenne, mivel a magyar fogyasztók diszkrecionális jövedelme a válságot követően jelentősen lecsökkent és a költségek struktúrája átalakult: a jövedelmek nagyobb mértékét kell fordítaniuk az embereknek az alapvető termékekre és kisebb hányad jut, illetve marad az életminőséget javító szolgáltatásokra.^[11]

Egyes hazai felmérések azonban igazolják, hogy lehetséges olyan területek megtalálása, melyek a válság negatív hatásainak ellenére is képesek fejlődést felmutatni, ilyen például az egészség- és wellness-turizmus, mely ágazat hazai fejlődésében földrajzi közelsége miatt Szerbia is fontos szerepet játszhat.^[12] Szerbia külkereskedelmi kapcsolatainak szemléltetésére szolgál a következő táblázat.

[11] Csiszárík-Kocsir, Á. (2012): *A gazdasági válság hatására kialakult recesszió érzékelése egy kérdőíves kutatás eredményeinek tükrében*. Humánpolitikai Szemle, 2012. március. 52–60.

[12] Fodor M. – Szilágyi T. P. (2014): *A wellness, mint egészségmegőrző projekt lehetőségei a régiók fejlesztésében fogyasztói primer adatok tükrében*. In: *Vállalkozásfejlesztés a XXI. században IV*. Óbudai Egyetem, Budapest. 281–290.

4. táblázat: Szerbia legfontosabb külkereskedelmi partnerei 2012-ben (ezer dollárban)

	Export	Import	Export és import összesen	Részarány (%)
Németország	871507	1944162	2815669	18,51
Olaszország	820806	1534246	2355052	15,48
Oroszország	349397	1968961	2318358	15,24
Bosznia-Hercegovina	1015494	439787	1455281	9,57
Kína	8930	1207357	1216287	8,00
Montenegró	836036	171792	1007828	6,63
Románia	482221	502074	984295	6,47
Szlovénia	343738	457438	801176	5,27
Franciaország	249290	526385	775675	5,10
Magyarország	255437	490239	745676	4,90
Ausztria	290711	445814	736525	4,84

Forrás: Szerb Központi Statisztikai Hivatal.

A három legfontosabb külkereskedelmi partner az évek során (2005-2012) ugyanaz a három ország volt, a sorrend időnként másként alakult, az élen Németország és Oroszország váltja egymást, Olaszország dobogós helye nem forog veszélyben. Az országok részarányát az első tíz országgal folytatott összereszkedelmi volumenhez viszonyítottan kell értelmezni (az általam szerkesztett táblázatban). Látható, hogy a „dobogós” országok a nagyságrendet tekintve jelentősebb súllyal szerepelnek, mint a többiek, összesen a forgalom mintegy felét teszik ki, ez hosszabb távon is érvényes. Ami nagyon érdekes és jellemző a külkereskedelemre, hogy az első tízből mindössze két országgal szemben pozitív a kereskedelmi mérleg, Montenegróval és Bosznia-Hercegovinával. Abszolút értékben a legnagyobb deficit Oroszországgal szemben áll fenn 2012-ben, relatív módon pedig Kínával szemben.

Az adatokon végignéve ki lehet jelteni, hogy a külkereskedelmi partnerek által támasztott exportigény/kereslet nem fogja rövidtávon újra növekedési pályára állítani Szerbia gazdaságát, az országban előállított termékek egyszerűen nem versenyképesek a világpiacon.

A válság káros hatásainak kezelésére az Európai Unió 100 millió eurós összeggel támogatta Szerbiát, emellett egy 85 millió eurós válságcsomagot bocsátott a nyugat-balkáni országok rendelkezésére. Az EBRD 2009-ben a projektjeinek pénzügyi keretét harmadával kiterjesztette, így az elérte a 7 milliárd eurót. A bank emellett a kereskedelmet serkentő program (Trade Facilitation Programme - TFC) keretét megduplázta 2009-ben, így annak értéke elérte az 1,5 milliárd eurót. Az IMF is bocsátott hitelt az ország rendelkezésére, ennek összege 3 milliárd euró volt.

Az alternatív országértékelési statisztikai mutatók közül Szerbia Happy Planet Indexét (HPI) vizsgálva megállapítható, hogy az Európai Unió államaihoz képest jelentősen kisebb ökológiai lábnyommal rendelkezik, ugyanakkor Magyarországhoz hasonlóan nagyon alacsony az emberek élettel való elégedettség. Szerbiánál is megfontolandó a dél-amerikai országok^[13] fejlesztési tapasztalata, ahol hasonló gazdasági teljesítmény mellett nagyobb az elégedettség.^[14]

RÉGIÓK ÉS A VIDÉKI TEREK TÍPUSAI SZERBIÁBAN

Szerbiát négy NUTS 2-es szintű régióra lehet osztani. A Vajdaság (Voivodina) helyezkedik el Magyarország közvetlen közelében, ez a régió gyakorlatilag körbefogja Belgrád közvetlen agglomerációs határát északról. Belgrád régiója a főváros közvetlen környezetét foglalja magában, ez gyakorlatilag a magyar központi régiónál kisebb területi egységet jelent, ilyen módon statisztikai hatást gyakorolva a területre jutó GDP-re. Sumadija és Nyugat-Szerbia az ország Bosznia-Hercegovinával határos területeit foglalja magába, míg Dél- és Kelet-Szerbia a Romániával és Bulgáriával határos területeket érinti.

5. táblázat: A szerb NUTS 2-es régiók legfontosabb adatai (2011–2012)

NUTS 2-es régiók	GDP		Index	Arány		GDP/fő		Átlaghoz viszonyított érték	
	(mil. RSD)			(%)		(ezer RSD)		(RS=100)	
	2012	2011	2012/2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011
Szerbia	3 348 689	3 208 620	104.4	100.0	100.0	465	444	100.0	100.0
Belgrád	1 326 547	1 271 691	104.3	39,6	39,6	797	767	171.4	172.9
Vajdaság	917 636	859 808	106.7	27,4	26,8	477	445	102.6	100.3
Šumadija és Nyugat-Szerbia	635 037	610 143	104.1	19.0	19.0	315	300	67,6	67,7
Dél- és Kelet-Szerbia	469 469	466 979	100.5	14.0	14,6	294	290	63,3	65,4

Forrás: Statistical... 2014.

[13] Szigeti, C. – Borzán, A. – Farkas, Sz. (2013): *Alternative indicators: can socio-economic advancement be measured?* Tér-Gazdaság-Ember, 1(3) 88–102.

[14] Szigeti, C. – Tóth, G. – Borzán, A. – Farkas, Sz. (2014): *GDP Alternatives and their Correlations.* Journal of Environmental Sustainability, 3. 35.

A régiós adatokból kitűnik, hogy Belgrád az egy főre jutó GDP tekintetében az ország (RS-sel jelölve a táblázatban) átlagához képest 170 %-ot produkál, míg a Belgrádtól délre elhelyezkedő két régió gyakorlatilag még a 70 százalékos szintet sem tudja elérni. A külföldi működőtőke országba való áramlása is töredezett képet mutat, jellemző, hogy a fejlettebb, jobb infrastruktúrájú területek keresettebbek ebben az összevetésben.

Szerbia vidéki térségei a földrajzi helyzetből fakadóan, a rendkívül sokszínű kulturális örökségnek köszönhetően, valamint a minduntalan megjelenő nagypolitikai irányváltásnak megfelelően mozaikszerű képet mutatnak. Az inkább a verbális kifejtésre szorítókozó, a történelmi ismeretekre építő kutatók is tipizálták a Balkán-félsziget és Szerbia vidéki tereit, ezek mellett azonban a gazdasági és társadalmi mutatókra alapozott kvantitatív vizsgálatok is kísérletet tettek a csoportosításra.

A verbális kifejtésre hagyatkozó munkák közül Mazower, Cvijic és Prévélakis írásai emelhetők ki. A török hódoltság idejéből származott az a társadalmi intézmény (magasabb fokú önrendelkezése a falvaknak, mint a feudális társadalmakban), amely a nagycsaládnak juttatott jelentős szerepet a gazdasági szerkezetben, ez mindmostanáig meghatározó vonása a balkáni kistelepüléseknek.^[15]

Georges Prévélakis az úgynevezett balkáni vidéki „létforma” kifejezést használja^[16] a rurális területek változatainak megkülönböztetésekor. Négy ilyen létformáról ír a szerző: a hegyvidéki pásztor létmintáról; a síkvidéki modernizált nagygazdaságokról; a dombvidékek leszakadó falvairól és mezővárosairól; valamint a szigetvilág és a tengerpart halászatból és turizmusból élő területeiről.

A mai értelemben vett vidék- és területfejlesztés igényeinek megfelelő csoportosításra azonban úgy kerülhet sor, hogy a rendelkezésre álló statisztikai adatokat fölhasználva, kvantitatív modellekre építve határozunk meg vidékformákat. A statisztikai adatszolgáltatás Szerbiában relatíve jól működik (a többi balkáni országhoz képest), nem szabad azonban arról megfeledkeznünk, hogy csak az elmúlt évtizedben – Montenegró és Koszovó kiválásával – az ország adminisztratív határai jelentős változásokon mentek keresztül, ezt nehezen tudja követni a statisztikai szolgáltató. A gazdasági tevékenységek alapján, klaszteranalízist alkalmazva négy vidéki tértípust határoztak meg.^[17]

Az első csoport jellemzője a magas termelékenységű mezőgazdasági szektor és az integrált gazdaság. Ebben a régióban található a legtöbb termékeny föld és így uralkodó az intenzív, jól finanszírozott mezőgazdasági termelés. Döntően vajdasági területek tartoznak ide. Összehasonlítva Szerbia már részeivel itt jellemzők a legkedvezőbb demográfiai folyamatok, nagyobb a vállalalkozási hajlandóság. Mindemellett változatos az ipari szektor összetétele és fejlett a fizikai és gazdasági infrastruktúra. Gazdaságilag ez a régió a legfejlettebb és jól integrálódik a nemzetközi gazdasági versenybe. Szerbia térképére tekintve elmondhatjuk, hogy a Vajdaság szinte teljes egésze, Közép-Szerbia északi területei sorolhatók ide.

[15] Mazower, M. (2004): *A Balkán*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

[16] Prévélakis, G. (2007): *A Balkán. Kultúra és geopolitika*. Imedias, Kozármisleny.

[17] Bogdanov, N. - Meredith, D. - Efstratoglou, S. (2008): *A Typology of Rural Areas in Serbia*. <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0013-3264/2008/0013-32640877007B.pdf> (Letöltve: 2013.05.10.).

A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió tagját alkotó Vajdaság, Délkelet-Magyarországgal és Nyugat-Romániával nemcsak természetföldrajzát – Bácska, Békés-Csanádi löszhát, Bánát – tekintve nyújt egységes képet, hanem a történelmük és ebből adódóan a társadalmi-gazdasági fejlődési útjuk is szorosan összefonódik.^[18]

Fontos megjegyeznünk, hogy a Vajdaság fejlettségében az a történelmi sajátosság is szerepet kapott, hogy a Habsburg-birodalom beavatkozásainak hatására óriásfalvas, intenzív mezőgazdasági kultúra nőtte ki magát, amely az egész balkáni térben egyedülálló fejlemény volt.^[19]

A kisvárosi gazdaságokban a munkaerő-intenzív mezőgazdaság szerepe domináns, ezek a régiók képezik az ország rurális típusainak második csoportját. Ebben a kategóriában foglalnak helyet a nagyobb városi központok közvetlen környezetében elterülő agrárregiók. A gazdasági struktúrát uralja az intenzív gazdálkodás (a gyümölcs, zöldség és állatállomány), a takarmánytermesztés. Nagyszámú fogyasztó él a szomszédos városokban, ez komoly felvevőpiacot jelent a helyi gazdaságok számára, így itt a legalacsonyabb a munkanélküliségi ráta Szerbiában. Összehasonlítva Közép-Szerbia egyéb zónáival, az infrastruktúra kiépítettsége, a gazdasági fejlettség (különösen a termelékenység ráták tekintetében) és a minőségi közösségi- és közszolgáltatásokhoz való hozzáférés kedvező képet fest ezekről a területekről. Ez a vidékforma többé-kevésbé megfelel Prévélakis dombvidéki kategóriájának, amelynek kisvárosai már a török hódoltság idejében is kitűntek szabad, önirányító intézményrendszerükkel, fejlett munkakultúrájukkal, kereskedelmükkel.^[20]

A természeti erőforrásokra alapozott vidéki gazdaságok többnyire a hegyvidéki tájakon található meg. A gazdaság alapja a természeti erőforrások kiaknázása, a bányászat és a mezőgazdaság. Rendkívül kedvezőtlen demográfiai folyamatok jellemzők ezeken a területeken. Ebben az elkülönített klaszterben a legjellemzőbb a vidéki szegénység és a munkanélküliség. A megfelelő, nyersanyagokat feldolgozó létesítmények hiányoznak, de a jövőbeni beruházások alkalmat kínálnak arra, hogy javítsanak a helyi munkaerőpiac helyzetén. Annak ellenére, hogy ezek a terek mozaikosan, szétszórva található meg déli szomszédunknál, a legnagyobb kiterjedésben Kelet-Szerbiában találunk erre a profilra példát, leginkább a bolgár, szerb és román határhármas közelében, valamint attól délre. Az ország viszonylagos elszigeteltsége miatt az sem segít a munkaerő-piaci helyzeten, hogy a szomszédos Bulgária gazdasági mutatókat tekintve legfejlettebb területe – Szófia környéke – a régió szomszédságában helyezkedik el.

Nagy turisztikai kapacitások párosulnak gyengén fejlett mezőgazdasággal a szerzőhármas negyedik tértípusában. Ebben a csoportban található az ország azon részei, ahol a legnagyobb a turisztikai potenciál, valamint itt a legmagasabb a szolgáltatói szektor hozzájárulása a gazdasági teljesítményhez. A mezőgazdasági

[18] Borzán A. (2000): *Integráció a magyar-román-szerb határon, avagy a Duna-Körös-Maros-Tisza eurorégió*. Bárka, 8(1). 43–46.

[19] Fogelquist, A. F. (2011): *Politics and Economic Policy in Yugoslavia, 1918–1929*. Global Geopolitics Net, Los Angeles.

[20] Hardi T. (2012): *Duna-stratégia és területi fejlődés: A folyó lehetséges szerepe a területi fejlődésben*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

termelésre nem jellemző a gépesítettség és az állattenyésztésben a takarmányok használata nem kiforrott. Az ország déli részének fürdőhelyei, a szakrális jelentőséggel bíró építészeti és kulturális emlékhelyek, valamint a természetvédelmi övezetek tartoznak ide, ebből fakadóan érthető, hogy nem a gépesített termelés, a nyersanyagok földolgozása, hanem a szolgáltatások játszanak kiemelkedő szerepet ezekben a körzetekben.

Az ország vidéki területeinek mozaikja azért jelent fontos kihívást a jövőbeni gazdaságpolitikai döntések számára is, mert kérdéses, hogy a jövőben esetlegesen meginduló EU-s támogatásokat hogyan tudják felhasználni déli szomszédunknál. Mindezek mellett az ország integrálódásának társadalmi fogadtatása is nagyban függ a vidéki terek népességétől is, hiszen nagyobb részarányt képviselnek Szerbia népességében, mint az Unió régi és jelenlegi tagállamaiban.

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

Amint láthattuk, Szerbia gazdasága az elmúlt évtizedben növekedési pályán volt. Bár a modern alternatív^[21] közgazdasági irányzatok megkérdőjelezik a növekedés pozitív voltát,^[22] egy újjáépítésre szoruló országra ez nyilván nem igaz. A válság hatására recesszióba süllyedt Szerbia, a viszonylag szigorú költségvetési politikán is enyhíteni kellett ennek hatására. A kedvező költségvetési adatok ellenére sem nyerte meg az ország a nemzetközi piacok bizalmát, ezért külső pénzügyi segítségre szorult Szerbia.

A nemzetközi fizetési mérleg jelentős hiánya minden nyugat-balkáni országra jellemző, ez alól Szerbia sem kivétel. A versenyképesség növelése ezért a következő években meghatározó feladat kell, hogy legyen. Emellett a külföldi működő tőke országba vonzása is fontos lenne a jövőben. A hazai deviza árfolyamának stabilizálása az államadósság és a fizetési mérleg hiányának finanszírozása szempontjából is kívánatos lenne. Nem lehet persze arról sem megfeledkezni, hogy – mint például Magyarországon – a devizában eladósodott magánszemélyek terheit is jelentősen növeli a hazai fizetőeszköz gyengülése, igaz, hogy az export rövid távú támogatására (fizetési mérleg javítására) megfelelő eszköz a gyenge árfolyam.

Az ország azonban minden bizonnyal a politikai szférában szorul a leginkább stabilizálásra, mert így az elért eredményeket legalább az országba vetett bizalom fokozatos növekedése kísérhetné, a megtett erőfeszítések talán nagyobb eredményekkel járhatnának. Ezáltal az Európai Unió integráció is nagyobb lendületet kaphatna, amely tovább javíthatná a jövőbeni kilátásokat.

A dolgozat célja az volt, hogy egy rövid állapotképet, helyzetképet adjon Szerbiáról, annak fényében, hogy az országnak jövőbeni fejlődési pályájáról döntenie kell a közjövőben. A társadalmi állapot, a történelmi sajátosságok,

[21] Tóth, G. (2012): Bionómia és gazdasági teológia. A fenntarthatóság gazdasági paradigmája felé. In: Róbert Péter: *Gazdaság és morál: tiszta társadalom, tiszta gazdaság*. Kautz Gyula Emlékkonferencia, SZE, Győr. 16–27.

[22] Tóth, G. (2013): *Bionómia*. Lépések, 55(1). 4–5.

a jelentős veszteségek, valamint az egyre erőteljesebb geopolitikai ellentétek, taszító- és vonzerők – melyek külső adottságként bonyolítják Szerbia szituációját – arra engednek következtetni, hogy rövid időn belül az ország nemzetközi státusza nem fog megváltozni. A tanulmány sokkal inkább a belső adottságok bemutatására összpontosított, a külső befolyásoló tényezők csak érintőlegesen kerültek előtérbe – leginkább az ország-definíciós és külkereskedelmi problémák feltárása során.

IRODALOM

- Bogdanov, N. – Meredith, D. – Efstratoglou, S. (2008): *A Typology of Rural Areas in Serbia*. <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0013-3264/2008/0013-32640877007B.pdf> (Letöltve: 2013.05.10.)
- Borzán A. (2005): *Centrum és periféria regionális szintek a magyar-román térszerkezeten belül*. Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés konferencia előadásai. Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs. 87–95.
- Borzán A. (2000): *Integráció a magyar-román-szerb határon, avagy a Duna-Körös-Maros-Tisza eurorégió*. Bárka, 8(1). 43–46.
- EBRD (2012): *Transition Report 2012. Integration Across Borders*. <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/tr12.pdf> (Letöltve: 2014.03.22.)
- Clarence, E. – Campestrin, E. (2010): Foglalkoztatás és munkaerőpiacok. In: Horváth Gy. – Hajdú Z. (szerk.) (2010): *Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országában*. MTA RKK, Pécs. 187–212.
- Csiszárík-Kocsir, Á. (2012): *A gazdasági válság hatására kialakult recesszió érzékelése egy kérdőíves kutatás eredményeinek tükrében*. Humánpolitikai Szemle, 2012. március. 52–60.
- Csiszárík-Kocsir, Á. – Fodor, M. – Medve, A. (2013): The context of the macro data and the characteristics of the General Government in Central Europe. In: Yan Han (ed.): *International Proceedings of Economics Development and Research*. Economics, Marketing and Management. Vol. 59., IACSIT Press. 195–199. <http://www.ipedr.com/vol59/040-ICEMM2013-P00033.pdf>
- Fodor M. – Szilágyi T. P. (2014): A wellness, mint egészségmegőrző projekt lehetőségei a régiók fejlesztésében fogyasztói primer adatok tükrében. In: *Vállalkozásfejlesztés a XXI. században IV*. Óbudai Egyetem, Budapest. 281–290.
- Fogelquist, A. F. (2011): *Politics and Economic Policy in Yugoslavia, 1918–1929*. Global Geopolitics Net, Los Angeles.
- Hardi T. (2012): *Duna-stratégia és területi fejlődés: A folyó lehetséges szerepe a területi fejlődésben*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- IMF (2014): *World Economic Outlook (WEO)*, 2014 április. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/01/weodata/index.aspx> (Letöltve: 2014. 06. 09.)
- Mazower, M. (2004): *A Balkán*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Prévélakis, G. (2007): *A Balkán. Kultúra és geopolitika*. Imedias, Kozármisleny.
- Statistical Office of the Republic of Serbia (2014): *Serbian Regional GDP 2011–2012*. <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Nacionalni/Radni%20dokument%202012%20engleski.doc> (Letöltve: 2014.08.07.)

- Szabó, D. R. (2014/a): *Állami programok építőipari vállalkozásokra gyakorolt várható keresletnövelő hatásai*. The Publications of the MultiScience XXVIII. MicroCad International Multidisciplinary Scientific Conference. Miskolc.
- Szabó D. R. (2014/b): *Policentrikus Magyarország: Problémák és lehetséges stratégiák*. In: *Kulturális és társadalmi sokszínűség a változó gazdasági környezetben*. International Research Institute, Komárno. 18–25.
- Szigeti, C. – Borzán, A. – Farkas, Sz. (2013): *Alternative indicators: can socio-economic advancement be measured?* Tér-Gazdaság-Ember, 1(3) 88–102.
- Szigeti, C. – Tóth, G. – Borzán, A. – Farkas, Sz. (2014): *GDP Alternatives and their Correlations*. Journal of Environmental Sustainability, 3. 35.
- Tóth, G. (1993): *Japanese Business Activity from a Hungarian Point of View*. Acta Oeconomica 45. 401–420.
- Tóth, G. (2012): *Bionómia és gazdasági teológia. A fenntarthatóság gazdasági paradigmája felé*. In: Róbert Péter: *Gazdaság és morál: tiszta társadalom, tiszta gazdaság*. Kautz Gyula Emlékkonferencia, SZE, Győr. 16–27.
- Tóth, G. (2013): *Bionómia*. Lépések, 55(1). 4–5.

A FELHASZNÁLT ADATOK EGYÉB FORRÁSAI

- Eurostat, Bővítésben részt vevő országok adatai, (Enlargement Countries data): http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/enlargement_countries/data/main_tables
- Európai Központi Bank hivatalos oldala: <https://www.ecb.europa.eu/home/html/index.en.html>
- Szerb Nemzeti Bank Hivatalos oldala: <http://www.nbs.rs/internet/english/>
- Szerb Központi Statisztikai Hivatal hivatalos oldala: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx>

ENGLISH ABSTRACT

Serbia is a candidate country of the European Union, a participant of the integration process. The study will show that what kinds of indicators play the most important role in the widely used and cited literature, to analyse the international competitiveness and integration maturity of the states. These criteria and indicators are however not sufficiently complex, the social analysis of an entering country is also essential. The EU has become a community of values and law, where it is increasingly difficult to represent and preserve the national differences. This statement is not only true on economic indicators; in cultural and social aspects it also can be observed. In this context, the future prospects should also be addressed, that will characterize our southern neighbour. In this way, the end of our study we do not have any conclusions, than those generally made up of research institutes of international organizations. In light of this the choice of the economic policy instruments may also change.

Szent László király (1046-1095, uralkodott 1077-1095) hermája a győri bazilika Héderváry kápolnájában